

13) פירוש חזקוני על ויקרא יט: יח

לא תקם - אבל הקב"ה שהוא כובש את החימה כתיב נוקם ה' ובעל חימה.

14) במדבר לא: א-ב

וַיְדַבֵּר ד' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: נִקֵּם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאַסֹּף אֶל-עַמִּיךָ:

15) במדבר כה: ז-יב

וַיֵּרָא פִּינְחָס בֶּן-אֶלְעָזָר בֶּן-אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן וַיִּקָּם מִתּוֹךְ הַעֲדָה וַיִּקַּח רֶמֶחַ בְּיָדוֹ: וַיָּבֵא אַחַר אִישׁ-יִשְׂרָאֵל אֶל-הַקִּבְּהָ וַיִּדְקֹר אֶת-שְׁנֵיהֶם אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת-הָאִשָּׁה אֶל-קִבְּתָהּ וַתַּעֲצֹר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִיו הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבַּעַה וְעֶשְׂרִים אָלֶף: וַיְדַבֵּר ד' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: פִּינְחָס בֶּן-אֶלְעָזָר בֶּן-אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת-חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת-קַנְאֲתִי בְּתוֹכָם וְלֹא-כִלְיִיתִי אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאֲתִי: לָכֵן אָמַר הַנְּנִי נִתֵּן לּוֹ אֶת-בְּרִיתִי שְׁלוֹם:

16) תלמוד ירושלמי סנהדרין מח:

ופינחס שלא ברצון חכמים א"ר יודה בר פזי ביקשו לנדונו אילולי שקפצה עליו רוח הקודש ואמרה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וגומר.

17) בראשית לד

א וַתֵּצֵא דִּינָה בַת-לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לְרֵאוֹת בְּבָנוֹת הָאָרֶץ: ב וַיֵּרָא אֶתָּה שָׂכָם בֶּן-חַמּוֹר הַחַיִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֶתָּה וַיִּשְׁכַּב אִתָּה וַיִּעֲנֶנָּה: ג וַתִּדְבֹק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַת-יַעֲקֹב וַיִּאָּהֵב אֶת-הַנְּעִר וַיְדַבֵּר עַל-לֵב הַנְּעִר: ד וַיֹּאמֶר שָׂכָם אֶל-חַמּוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח-לִי אֶת-הַיְלָדָה הַזֹּאת לְאִשָּׁה: ה וַיַּעֲקֹב שָׁמַע כִּי טָמְאָה אֶת-דִּינָה בִּתּוֹ וּבְנָיו הָיוּ אֶת-מִקְנֵהוּ בַשָּׂדֶה וְהַחֲרָשׁ יַעֲקֹב עַד-בָּאִים: ו וַיֵּצֵא חַמּוֹר אָבִי-שָׂכָם אֶל-יַעֲקֹב לְדַבֵּר אֵתוֹ: ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן-הַשָּׂדֶה כְּשָׁמַעִם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּחֲרֹה לָהֶם מָאֵד כִּי נָבְלָה עֲשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל לְשָׂכָב אֶת-בַּת-יַעֲקֹב וְכֹן לֹא יַעֲשֶׂה: ח וַיְדַבֵּר חַמּוֹר אֵתָּם לֵאמֹר שָׂכָם בְּנֵי חֲשָׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבַתְּכֶם תָּנוּ נָא אֶתָּה לּוֹ לְאִשָּׁה: ט וְהַתְּחַתְּנוּ אִתְּנוּ בְּנִיתִיכֶם תִּתְּנוּ-לָנוּ וְאֶת-בְּנִיתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם: י וְאִתְּנוּ תִּשְׁבּוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לְפָנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֶאֱחִזּוּ בָּהּ: יא וַיֹּאמֶר שָׂכָם אֶל-אָבִיהָ וְאֶל-אֲחִיהָ אֲמַצְאָ-חֹן בְּעֵינֵיכֶם וְאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֲתָן: יב הֲרָבּוּ עָלַי מָאֵד מִהֵרָ וּמִתָּן וְאִתְּנָה כְּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי וּתְנוּ-לִי אֶת-הַנְּעִר לְאִשָּׁה: יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי-יַעֲקֹב אֶת-שָׂכָם וְאֶת-חַמּוֹר אָבִיו בְּמַרְמָה וַיְדַבְּרוּ אֲשֶׁר טָמְאָה אֶת דִּינָה אֲחֻתָּם: יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוֹכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לְתֵת אֶת-אֲחֻתְנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר-לוֹ עָרְלָה כִּי-חֲרָפָה הוּא לָנוּ: טו אַךְ-בְּזָאוֹת נָאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כְּמִנּוּ לְהַמְלִל לָכֶם כָּל-זָכָר: טז וְנִתְּנוּ אֶת-בְּנִיתֵינוּ לָכֶם וְאֶת-בְּנִיתִיכֶם נִקַּח-לָנוּ וַיִּשְׁבְּנוּ אֲתֶיכֶם וְהִינּוּ לְעַם אֶחָד: יז וְאִם-לֹא תִשְׁמַעוּ אֲלֵינוּ לְהַמּוֹל וְלִקְחָנוּ אֶת-בְּתוּלָתָנוּ וְהִלְכָנוּ: יח וַיִּיטְבוּ דְבָרֵיהֶם בְּעֵינֵי חַמּוֹר וּבְעֵינֵי שָׂכָם בֶּן-חַמּוֹר: יט וְלֹא-אַחַר הַנְּעִר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חִפֵּץ בַּבַּת-יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכָּל בֵּית אָבִיו: כ וַיָּבֵא חַמּוֹר וּשְׂכָם בָּנוּ אֶל-שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל-אֲנָשֵׁי עִירָם לֵאמֹר: כא הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלָמִים הֵם אֲתָנוּ וַיִּשְׁבּוּ בְּאָרֶץ וַיִּסְחָרוּ אֶתָּה וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת-יָדַיִם לְפָנֵיהֶם אֶת-בְּנֵיהֶם נִקַּח-לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת-בְּנִיתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם: כב אַךְ-בְּזָאוֹת יֵאָתּוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לְשִׁבְתָּ אֲתָנוּ לְהִיּוֹת לְעַם אֶחָד בְּהַמּוֹל לָנוּ כָּל-זָכָר כְּאֲשֶׁר הֵם נִמְלִים: כג מִקְנֵיהֶם וּקְנִינָם וְכָל-בְּהֵמָתָם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נָאוֹתָה לָהֶם וַיִּשְׁבּוּ אֲתָנוּ: כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל-חַמּוֹר וְאֶל-שָׂכָם בָּנוּ כָּל-יִצְחָק שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמְלוּ כָּל-זָכָר כָּל-יִצְחָק שַׁעַר עִירוֹ: כה וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיוֹתָם כְּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי-בְנֵי-יַעֲקֹב שָׁמְעוֹן וְלֹוִי אַחֵי דִּינָה אִישׁ חָרְבוּ וַיָּבֵאוּ עַל-הָעִיר בִּטָּח וַיַּהַרְגוּ כָּל-זָכָר: כו וְאֶת-חַמּוֹר וְאֶת-שָׂכָם בָּנוּ הָרְגוּ לְפִי-חָרְבַּב וַיִּקְחוּ אֶת-דִּינָה מִבֵּית שָׂכָם וַיֵּצְאוּ: כז בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל-הַחֲלָלִים וַיָּבִיזוּ הָעִיר אֲשֶׁר טָמְאוּ אַחֻתָּם: כח אֶת-צֹאנָם וְאֶת-בָּקָרָם וְאֶת-חֲמֹרֵיהֶם וְאֶת אֲשֶׁר-בְּעִיר וְאֶת-אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לְקַחוּ: כט וְאֶת-כָּל-חֵילָם וְאֶת-כָּל-טָפְסָם וְאֶת-נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבִיזוּ וְאֶת כָּל-אֲשֶׁר בְּבֵית ל: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-שָׁמְעוֹן וְאֶל-לֹוִי עַכְרָתֶם אִתִּי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בְּפָנַעֲנִי וּבְפָרְזִי וְאֲנִי מֵתִי מִסָּפֵר וְנֶאֱסָפוּ עָלַי וְהַכּוֹנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי: לא וַיֹּאמְרוּ הַכְּזוּנָה יַעֲשֶׂה אֶת-אֲחֻתְנוּ:

18) בראשית מט: ה-ז

שָׁמְעוֹן וְלֹוִי אַחִים כְּלֵי חַמְסַ מְכַרְתִּיהֶם: בְּסֻדָּם אֶל-תְּבֹא נַפְשִׁי בְּקַהֲלָם אֶל-תִּחַד כְּבָדִי כִּי בְּאֶפְסָם הָרְגוּ אִישׁ וּבְרָצָנָם עִקְרוּ-שׁוֹר: אַרְוֹר אֶפְסָם כִּי עָז וְעִבְרָתָם כִּי קִשְׁתָּה אַחֲלָקָם בְּיַעֲקֹב וּבְיִצְחָק בְּיִשְׂרָאֵל:

19) פירוש רמב"ן על בראשית לד: יג, מט: ה

... ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו, והראוי להם שיהרגו שכם לבדו. וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה... ורבים ישאלו, ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי. והרב השיב בספר שופטים (רמב"ם הלכות מלכים פי"ד ה"ט) ואמר שבני נח מצוים על הדינים, והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן, ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף, ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל, והם ראו וידעו ולא דנוהו: ואין דברים הללו נכונים בעיני, שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם, ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים, וענש אותם וחלקם והפיצם, והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם: ... ומה יבקש בהן הרב חיוב, וכי אנשי שכם וכל שבעה עממין לא עובדי עבודה זרה ומגלה עריות ועושים כל תועבות השם היו...
... וכבר פירשתי (לעיל לד יג) כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס, כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ונמולו...

20 רמב"ם, הלכות מלכים ט: יד

וכיצד מצווין הן על הדינין חייבין להושיב דיינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות אלו ולהזהיר את העם וכן נח שעבר על אחת משבע מצות אלו יהרג בסייף ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו...

21 פירוש גור אריה על בראשית לד: יג

... אך קשה אם שכם חטא כל העיר מה חטאו להרוג, ותירץ הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ט הי"ד) דבני נח מצווים על הדינין, ועבירה אחת שעובר - נהרג על ידו, וכאן ראו המעשה הרע הזה ולא דנוהו, לכך היו חייבין מיתה שלא היו דנין אותם. ובאמת דבר תימה הם אלו הדברים, כי איך אפשר להם לדון את בן נשיא הארץ (פסוק ב), כי היו יראים מהם, ואף על גב שנצטוו על הדינין - היינו כשיוכלו לדון, אבל אונס רחמנא פטריה (ב"ק כח ע"ב), ואיך אפשר להם לדון אותם: ונראה דלא קשיא מידי, משום דלא דמי שני אומות, כגון בני ישראל וכנעניים, שהם שני אומות, כדכתיב (פסוק טז) "והיינו לעם אחד" - ומתחלה לא נחשבו לעם אחד, ולפיכך הותר להם ללחום כדין אומה שבא ללחום על אומה אחרת, שהתירה התורה. ואף על גב דאמרה התורה (דברים כ, י) "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום", היינו היכי דלא עשו לישראל דבר, אבל היכי דעשו לישראל דבר, כגון זה שפרצו בהם לעשות להם נבלה, אף על גב דלא עשה רק אחד מהם - כיון דמכלל העם הוא, כיון שפרצו להם תחלה - מותרים ליקח נקמתם מהם. והכי נמי כל המלחמות שהם נמצאים כגון "צרור את המדיינים וגו'" (במדבר כה, יז), אף על גב דהיו הרבה שלא עשו - אין זה חילוק, כיון שהיו באותה אומה שעשה רע להם - מותרין לבא עליהם למלחמה, וכן הם כל המלחמות:

22 ויקרא יט: יח

לא תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ד':

23 שערי תשובה, ג: ריט

אל תאמר בפאשך עשה - לי כן אעשה - לו, כי אם גלה על חטאך, לא תקום ולא תטור לעשות לו כפאשך עשה לך.

24 פירוש חזקוני על ויקרא יט: יח

ולא תטור - בממון דבר הכתוב, אבל בשל גוף, אינו זקוק למחול לו עד שיפיסנו. לא תקום - במעשה.

25 פירוש רשב"ם על ויקרא יט: יח

לא תקום - לגמול לו רעה תחת רעה:

26 פירוש מלבי"ם על ויקרא יט: יח

לא תקום ולא תטור - הנקמה הוא בפועל. שנוקם מחברו על אשר הרע לו. ויהי או במעשה כשעשה לו רע במעשה, או במניעת הטובה אם מנע טוב מאתו. והנטירה היא בלב.

27 פירוש העמק דבר על ויקרא יט: יח

לא תקום וגו' - אם אפילו חטא ודאי נגדך מכ"מ נקמה אינה מדת הקדושה בישראל (וכתיב משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו. ופירשו חז"ל בב"ר ס"פ נח לא רק משיב רעה תחת טובה אלא אפי' משיב רעה תחת רעה. והיינו משום שדייקו חז"ל לשון משיב. דלא שייך לשון השבה אלא מה שחייב והאיך שייך לשון השבת רעה על טובה.

28 יומא כג. ורש"י שם

דתניא: איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה? נקימה, אמר לו: השאילני מגלך, אמר לו: לאו. למחר אמר לו הוא: השאילני קרדומך. אמר לו: איני משאילך, כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה...

29 רמב"ם, ספר המצוות לא תעשה שד

שהזהירנו שלא לנקום קצתנו מקצתנו והוא שעשה לו מעשה אחד ולא יסור מלחפש אחריו עד שיגמלהו כמעשהו הרע או יכאיבהו כמו שהכאיבו הזהיר האל מזה ואמר לא תקום ובספרא עד היכן כחה של נקימה אמר לו השאילני מגלך ולא השאילני למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו אינו משאילך כשם שלא השאלתני מגלך לכך נאמר לא תקום ועל זה הדמיון היקש בכל העניינים:

30 רמב"ם, הלכות דעות ז: ז

הנוקם מחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תקום, ואע"פ שאינו לוקה עליו דעה רעה היא עד מאד, אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדי לנקום עליהם, כיצד היא הנקימה אמר לו חבירו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך, למחר צריך לשאול ממנו אמר לו חבירו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני כששאלתני ממך הרי זה נוקם, אלא כשיבוא לו לשאול יתן בלב שלם ולא יגמול לו כאשר גמלו וכן כל כיוצא באלו, וכן אמר דוד בדעותיו הטובות אם גמלתי שולמי רע ואחלצה וגו'.

31) סמ"ג לא תעשה פ

פ. מצות לא תעשה שלא לנקום מחבירו. שנאמר (ויקרא יט, יח): "לא תקום". נקימה היא, שהוא גומל למריע לו כמעשהו, כגון שאמר לחבירו: השאילני קרדומך ולא השאיל לו, למחר צריך לחבירו לשאול ממנו, ואמר לו: אין אני משאילך, כדרך שלא השאלתני כשרציתי לשאול ממך, הרי זה נקימה, שנוקם ממנו וגומל לו כמעשהו הרע. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות:

32) ספר חסידים תרנז

כל המבקש נקמה מאותם שעשו לו רעה, ונענשו על ידו, כשיעשה דבר כיוצא בו או הוא או זרעו, יענשו, אע"פ שלא היו מענישים אותו עבור זה אם לא היה מבקש נקמה, אחר שביקש נקמה יענשוהו מדה כנגד מדה. אל ידור אדם במקום שאנשים או נשים מקללים ומענישים, ויתפלל על זה להרחיקו מהם ומעונשו:

33) ספר החינוך, מצוה שלח

...ואולם לפי הדומה אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חבירו בדברים הרעים שלא יענהו השומע שאי שפשר להיות אדם כאבן שאין לה הופכים ועוד שיהיה בשתיקתו כמודה על החירופין ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו כמו למברכים אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם...

34) ספר החינוך רמא

...ועובר עליה וקבע בלבו לשנוא חבירו על שהרע לו עד שיגמלהו כרעתו עבר על לאו זה...

35) ספר החינוך, רלח

...שנאמר [ויקרא י"ט, י"ז] "לא תשנא את אחיך בלבבך". ולשון ספרא, לא אמרתי אלא שנאה שהיא בלב. וכמו כן בערכין [ט"ז ע"ב] בשנאה שבלב הכתוב מדבר. אבל כשיראה לו שנאה וידוע שהוא שונאו אינו עובר על זה הלאו, אמנם הוא עובר על "לא תקום ולא תטור"...

36) ספר שמירת הלשון, פתיחה, לאוין ח-ט, באר מים חיים

אבל מדברי ספר החינוך במצוה רמ"א משמע דמה"ת נאמרו הלאוין דלא תקום ולא תטור אפילו אם ציערו צער הגוף דז"ל במצוה הנ"ל שלא לנקום כלומר שנמנענו לקחת נקמה מישראל הענין הוא כגון ישראל שהרע או ציער לחבירו בא' מכל הדברים ונוהג רוב בני העולם הוא שלא יסורו מלחפש אחר מי שהרע להם עד שיגמלוהו כמעשהו הרע או יכאיבוהו כמו שהכאיבם ומזה הענין ימנענו הש"י באומרו לא תקום, ולשון ספרא עד היכן כוחה של נקימה. א"ל השאילני מגלך וכו'. משרשי המצוה שידע האדם ויתן אל לבו כי כל אשר יקרהו מטוב ועד רע הוא סיבה שתבוא אליו מאת הש"י, ומיד האדם מיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצונו ב"ה, על כן כשיצערהו או יכאיבהו אדם ידע בנפשו כי עונותיו גרמו לו והש"י גזר עליו בכך ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו כי הוא אינו סיבת רעתו כי העון הוא המסבב וכמו שאמר דוד ע"ה הניחו לו ויקלל כי אמר לו ה', תלה הענין בחטאו ולא בשמעי בן גרא וכו' עכ"ל.... היוצא מדברינו אם ציערו צערא דגופא מחלוקת בין הראשונים אם מותר מן התורה לנקום ממנו וספיקא דאורייתא לחומר. אבל אם העולה שיש לו עליו הוא עבור עניני ממון לכולי עלמא אסור לנקום ממנו בכל גוונא כמ"ש בפנים:

37) פירוש חזקוני על ויקרא יט: יח

לא תקום - במעשה.

ולא תטור - במחשבה.

38) פירוש מלבי"ם על ויקרא יט: יח

לא תקום ולא תטור - הנקמה הוא בפועל. שנוקם מחברו על אשר הרע לו. ויהי' או במעשה כשעשה לו רע במעשה, או במניעת הטובה אם מנע טוב מאתו. והנטירה היא בלב.

39) פירוש רשב"ם על ויקרא יט: יח

לא תקום - לגמול לו רעה תחת רעה:

ולא תטור - אפי' בלבבך אלא עבור על מדתך.

40) יומא כג.

איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה... ואיזו היא נטירה אמר לו השאילני קרדומך אמר ליה לא למחר אמר לו השאילני חלוקך אמר לו הילך איני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה.

41) רמב"ם, הלכות דעות ז: ח

וכן כל הנוטר לאחד מישראל עובר בלא תעשה שנאמר ולא תטור את בני עמך, כיצד היא הנטירה, ראובן שאמר לשמעון השכיר לי בית זה או השאילני שור זה ולא רצה שמעון, לימים בא שמעון לראובן לשאול ממנו או לשכור ממנו ואמר לו ראובן הא לך הריני משאילך ואיני כמותך לא אשלם לך כמעשיך, העושה כזה עובר בלא תטור, אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו, שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזוכרו שמא יבא לנקום, לפיכך הקפידה תורה על

הנטירה עד שימחה העון מלבו ולא יזכרנו כלל, וזו היא הדעה הנכונה שאפשר שיתקיים בה יישוב הארץ ומשאם ומתנם של בני אדם זה עם זה.

42) סמ"ג לא תעשה פא

פא. מצות לא תעשה שלא לנטור שנאה בלב על חבירו. שנאמר (ויקרא יט, יח): "ולא תטור". נטירה היא, שנוטר השנאה בלבו, כגון שיאמר לו: הריני משאילך, ואין אני משלם לך כפעלך שלא השאלתני, זוהי נטירה, שנוטר השנאה בלב. אלא צריך להשאיל לו בלב שלם, ולא יהא לו שום שנאה בלב, אלא ימחה הדבר מלבו, ולא יטרנו ולא יזכרנו כלל. ושתי מדות הללו המה רעות למאד, שכל דברי העולם הזה הבל והבאי, ואינן כדאי לנקום ולנטור עליהן. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות:

43) אורחות צדיקים, שער שמיני "אכזריות"

ועוד המידה הזאת בנפשו של אדם להשיג נקמה באויביו, כדכתיב (משלי ו לד): "ולא יחמול ביום נקם", פירוש, כשיש נקמה - אין חמלה אלא אכזריות, והכתוב אומר (ויקרא יט יח): "לא תקום ולא תטור", אפילו ליטור בלב הוזהרנו, כל שכן שלא לעשות מעשה בידיים להכות את חבירו.

44) ספר החינוך רמא

שלא לנקום:

משרשי המצוה...ומיד האדם מיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצון השם ברוך הוא, על כן כשיצערהו או יכאיבהו אדם ידע בנפשו כי עוונותיו גרמו והשם יתברך גזר עליו בכך, ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו כי הוא אינו סיבת רעתו, כי העוון הוא המסבב...

45) משנה אבות ד:א

איזהו גבור. הכובש את יצרו.

46) מסילת ישרים יא

גם השנאה והנקימה קשה מאד להימלט ממנה לב הותל אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה. על כן לשיהיה בכחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו... חזק ואמיץ הוא. והוא קל רק למלאכי השרת...:

47) סמ"ג לא תעשה יב

...ושאר כל אדם שמתקוטטים עם חביריהם אף על פי שאין לאו בזה אם ינקום מחבירו [מ"מ] מדת חסידות היא להעביר על מדותיו כדאמרי' (שם ביומא) כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, וכן דוד היה משתבח במדותיו הטובות ואמר (תהלים ז, ה) אם גמלתי שולמי רע וגומי', וההוא חסידא (מגילה כח, א) דכל אימת דסליק לפוריא הוה אמר שרי ומחיל כל מאן דמצערן לי:

48) ראש השנה יז.

כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר "נשא עון ועבר על פשע."

49) קיצור שולחן ערוך ל:ח

אם תרצה להנקם מאויבך, תוסיף מעלות טובות ותלך בדרכי ישרים, ובזה ממילא תנקם משונאיך, כי הוא יצטער על מדותיך ויתאבל, בשמעו שמך הטוב. אבל אם תעשה מעשים מכערים, אז ישמח שונאיך על קלונך וחרפתך, והנה הוא מתנקם בך:

50) דברים טז:כ

צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר-ד' אלקיך נתן לך:

51) תלמוד ירושלמי, נדרים ל.

כתיב לא תקום ולא תטור את בני עמך. היך עבידא הוה מקטע קופד ומחת סכינא לידוי תחזור ותמחי לידיה.

52) ויקרא יט:יח

לא תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעה כמוך אני ד':

53) יומא כב:

אמר רב: מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו... ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם.

54) רמב"ם, הלכות תלמוד תורה ז: יג

... במה דברים אמורים כשבוהו או חרפהו בסתר אבל תלמיד חכם שבוהו או חרפו אדם בפרהסיא אסור לו למחול על כבודו ואם מחל נענש שזה בזיון תורה אלא נוקם ונוטר הדבר כנחש עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו.

55) רמב"ם, הלכות איסורי ביאה יב: ד-ה

כל הבעול כותית בין דרך חתנות בין דרך זנות אם בעלה בפרהסיא והוא שיבעול לעיני עשרה מישראל או יתר אם פגעו בו קנאין והרגוהו הרי אלו משובחין וזריזין, ודבר זה הל"מ הוא ראייה לדבר זה מעשה פנחס בזמרי. ואין הקנאי רשאי לפגוע בהן אלא בשעת מעשה כזמרי שנאמר ואת האשה אל קבתה אבל אם פירש אין הורגין אותו, ואם הרגו נהרג עליו, ואם בא הקנאי ליטול רשות מב"ד להרגו אין מורין לו ואע"פ שהוא בשעת מעשה, ולא עוד אלא אם בא הקנאי להרוג את הבעול ונשמט הבעול והרג הקנאי כדי להציל עצמו מידו אין הבעול נהרג עליו, והבא על בת גר תושב אין הקנאין פוגעים בו אבל מכין אותו מכת מרדות.

56) רמב"ם, הלכות רוצח א: ה

רוצח שהרג בזדון אין ממיתין אותו העדים ולא הרואים אותו עד שיבא לבית דין וידינוהו למיתה, שני במדבר ל"ה י"ב ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט, והוא הדין לכל מחוייבי מיתת בית דין שעברו ועשו שאין ממיתין אותו עד שיגמר דינם בבית דין.

57) דברים יז: ז

יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה ובערפת הרע מקרבה:

58) רמב"ם, הלכות רציחה טו: א

כיצד מצות הנסלקין... ואחד מן העדים דוחפו על מתניו מאחוריו והוא נהפך ונופל על לבו לארץ, אם מת בה יצא שהרי נאמר סקול יסקל או ירה יירה הנה השה הנסקל שנפל את האבן עליו עם הנדחף שנפל הוא בעצמו על הארץ, ואם לא מת מדחיפה זו מגביהין העדים אבן שהיתה מונחת שם משא שני בני אדם והעד השני מרפה את ידו ומשליך האבן על לבו, אם מת בו יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל שנאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה.

59) במדבר לה: יט

גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו-בו הוא ימתנו:

60) רמב"ם, הלכות רוצח, א: ב

מצוה ביד גואל הדם שני (במדבר ל"ה י"ט) גואל הדם הוא ימית את הרוצח וכל הראוי לירושה הוא גואל הדם לא רצה גואל הדם או שלא היה יכול להמיתו או שאין לו גואל דם בית דין ממיתין את הרוצח בסייף:

61) דברים יט: ו

פן-יךדף גאל הדם אחרי הרצח פי יחם לבבו והשיגו פי-יךבה הךדף והכהו נפש ולו אין משפט-מנות פי לא-שנא הוא לו מתמול שלשום:

62) מכות י':

בגואל הדם הכתוב מדבר. תנן: מוסרין לו שני ת"ח, שמא יהרגנו בדרך וידברו אליו...

63) רמב"ם, הלכות רוצח ה: ז-יא

בתחילה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לעיר מקלט ובית דין של אותה העיר שהרג בה שולחין ומביאין אותו משם ודנין אותו שני ושלוש זקני עירו ולקחו אותו משם מי שנתחייב מיתה ממיתין אותו שני ונתנו אותו ביד גואל הדם מי שנפטר פוטרים אותו שני והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו שני והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו: כשמשיבין אותו מוסרין לו שני תלמידי חכמים שמא יהרגו גואל הדם בדרך ואומרין להם אל תנהגו בו מנהג שופכי דמים בשוגג בא מעשה לידו: רוצח בשגגה שהרגו גואל הדם חוץ לתחום עיר מקלטו פטור שני (דברים י"ט ו') ולו אין משפט מות: אחד ההורגו בדרך קודם שיכנס לעיר מקלטו או שהרגו בחזירתו עם השנים ששומרין אותו נכנס לעיר מקלטו ויצא חוץ לתחומה בזדון הרי זה התיר עצמו למיתה ורשות לגואל הדם להרגו ואם הרגו כל אדם אין חייבין עליו שני (במדבר ל"ה כ"ז) אין לו דם: יצא חוץ לתחום עיר מקלטו בשגגה כל ההורגו בין גואל הדם בין שאר אדם גולה על ידו הרגו בתוך תחום עיר מקלטו אפילו גואל הדם הרי זה נהרג עליו:

64) קובץ הערות לרב אלחנן ואסרמן, יבמות סימן ע

... נראה דכל האיסורין שבין אדם לחבירו אינן איסורין אלא דרך קילקול והשחתה שלא לצורך וכמו בלאו דלא תשנא אח אחיך דאין האיסור אלא בשנאת חנם היינו שלא ראה בו דבר ערוה אבל אם ראה עליו דבר ערוה מותר לשנאותו ואין לומר דשם הטעם משום דאינו בכלל אחיך הא ליתא דמבואר בתוס' פי' ערבי פסחים קי"ג ע"ב ז"ה שנהא דאם ישנאהו בשביל טעם אחר עובר עליו בלאו ולא הותר אלא לשנאתו בשביל דבר ערוה שראה בו וכן בלאו

דחובל כתב הרמב"ם פ"ה ה"א דהאיסור הוא דוקא אם חובל דרך נציון והיינו מדחזינן דמותר לרב להכות תלמידו והא דאיתא בסוגיא דפי' הנחנקין הנ"ל אחר שגגת לאו על כרחך צ"ל דאינו אלא חומרא מדרבנן. וכן בלאו דאלמנה ויתום לא תענון כתב הרמב"ם בהל' דעות פ"ו ה דאם עינה אותן ללמדן תורה או אומנות ליכא איסורא וכן בלאו דלא תלך רכיל מותר לספר לה"ר על בעלי מחלוקת כדי להשקיט המריבה וכן בלאו דאונאת דברים מותר להקניטו בדברים דרך תוכחה וכן מותר להלבין פנים דרך תוכחה אם לא חזר בו אחרי שהוכיחו בסחר ומותר גם לקללו בשביל זה כמו שעשו כל הנביאים בישראל והוא לשון הרמב"ם בהל' דעות פ"ו ומוכח מכ"ז דכל האיסורין האלו הותרו לצורך תועלת.

65) שו"ת לב אברהם קכח (ביאור דעת חינוך)

שעיקר לאו דלא תקום ולא תטור אינו עובר אלא אם אדם נקיט השנאה בלבו, וע"ז בלבד עובר על לא תטור, ואם מחמת הרגש זה נוקם נקמתו עובר על לא תקום. אבל העושה מעשה נקמה בלא כל הרגש של שנאה שבלב, אלא בדרך חינוך ללמדו דעת ולהראות לו איך מרגישים אנשים הצריכים לשאול טובה מאחר והאחר מסרב, ואז כאשר כוונתו לטובה אין כאן לאו דלא תקום ולא דלא תטור כלל, וזהו דין באמת לכל אדם כמו אהב המכה את בנו ורב המכה את תלמידו אינו עובר על לאו דלא יוסף להכותו, כן משום חינוך בלא הרגשת נקמה אין עוברין בלאווין אלו. אלא שזהו אחת מהעבודות הקשות שבמקדש שידע אינש בנפשי שרק טובת חברו והדרכתו מניעתו לעשות מעשה נקמה.

66) פירוש רש"י על סנהדרין פד:

מה מכה בהמה לרפואה - כגון מקיז דם פטור מן התשלומין, שהרי לא הזיקה. אף מכה אדם - דהיינו אכ"ו. לרפואה פטור - ממיתה, ואף על גב דחבורה היא. ואהבת לרעך כמוך - לא הוזהרו ישראל מלעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו.